

| VERESS EMŐD

Százéves az 1923. évi román Alkotmány¹

Centenary of the Romanian Constitution of 1923

Abstract: The occasion for this short essay is the 100th anniversary of the adoption of the 1923 Romanian Constitution. It aims to introduce, contextualize, and stimulate interest in the two studies published in the journal. The intention of the analysis is to identify what was problematic in the 1923 constitution-making process and why, apart from the current constitution, this basic law can be considered the “best” Romanian constitution.

Keywords: nation-state, Resolutions of Alba Iulia, 1919 Paris Minority Treaty, Luliu Maniu

Összefoglaló: A rövid esszé ürügye az 1923. évi román Alkotmány elfogadásának 100. évfordulója. A folyóiratban folytatólagosan közölt két tanulmányt kívánja bevezetni, kontextust adni, az érdeklődést felkelteni. Az elemzés célja azt azonosítani, hogy mi volt problematikus az 1923-as alkotmányozásban, és mégis miért tekinthetjük ezt az alaptörvényt – a jelenleg hatályos alkotmányt leszámítva – a „legjobb” román alkotmánynak.

Kulcsszavak: nemzetállam, gyulafehérvári határozatok, 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés, Luliu Maniu

Idén kerek évfordulót ünnepeelt a román társadalom. 100 éve fogadták el az 1923. évi Alkotmányt, az első világháborút követően létrejött Nagy-Románia alaptörvényét. A cél az volt, hogy a jelentős területgyarapodás eredményeként kibővült államnak az alkotmány új legitimitációt biztosítson, az egyesítő nacionalizmus állampolitikájának sikerét a legmagasabb jogszabályi szinten rögzítse, egyben ennek a politikának az irányvonalát alkotmányosan bebetonozza.

Az évfordulót rendezvények, a Román Nemzeti Bank által kiadott emlékérme, a Román Posta által kiadott bélyegsorozat is ünnepelte. Az 1923. évi Alkotmányt a legjobb román alkotmánynak minősítették a sajtóban. Mindenképpen érdemes azonban az évforduló kapcsán egy kevésbé ünnepi, de pontos képet rögzíteni erről az alkotmányról. Mi az, amit tudni érdemes?

Elsőként azt, hogy kevésbé tekinthető valóban új alkotmánynak: tulajdonképpen az 1866. évi román alkotmány „frissítése”. Reformintézkedéseket is tartalmaz, de sok szempontból konzervál. Az uralkodó, Ferdinand király pontosan azért bízta az akkori vezető politikai erőre, a Nemzeti Liberális Pártra az alkotmányozást, mert az nem kívánta a monarchia reformját, hanem ebből a szempontból a folytonosságot tudatosan felvállalták.

1 Megjelent a maszol.ro portálon, 2023. október 14-én.

Másodsorban ennek az alkotmánynak a „vívmánya” az, hogy Romániát először definiálta nemzetállamként. „A román királyság egységes és oszthatatlan nemzetállam”, mondta ki az alkotmány legelső cikke. Egy olyan államot, amely lakosságának körülbelül egyharmada 1923-ban még valamelyik nemzeti kisebbségekhez tartozott, nemzetállamnak nyilvánítani nyilvánvaló túlzás. A kisebbségek joggal tekintettek erre az önmeghatározásra mint kisebbségellenes politika ideológiai alapjára, olyan államcélra, amelynek a végeredménye a kisebbségek erőszakos vagy békés beolvasztása, elűzése lehet. Nem csoda, hogy a hatályos román alkotmány 1. cikkének nemzetállami záradéka is gyanakvást váltott és vált ki a nemzeti kisebbségek körében. Ha a nemzetállammá alakulást 1923-as, alkotmányosan szentesített államcélként tekintjük, akkor száz év alatt a kisebbségek részarányának a jelentős csökkenésével ez az államcél a megvalósulás felé tart. Ráadásul – a jelenleg hatályos alkotmánytól eltérően – az 1923. évi alaptörvény egyetlen, a nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló sajátos rendelkezést sem tartalmazott. Mindezt annak ellenére, hogy a területekért cserébe nemzetközi szinten Románia kötelezettséget is vállalt a kisebbségi jogok biztosítására (1919. évi párizsi kisebbségi szerződés).

Még az Erdély Romániához való csatolásának a kérdésében a román álláspontot támogató és felvállaló szászok is tiltakoztak az alkotmány ellen. Hans Otto Roth például azért emelt szót, mert az alaptörvény kimondta, hogy az államnyelv a román, a kisebbségi nyelvek használatát pedig egyetlen szóval sem említette. A szászok akkori álláspontja szerint a kisebbségi nyelvhasználat viszont az emberi jogokhoz tartozik, és azt a magyar nemzetiségi törvény is elismerte. Az alkotmány vitája során Schullerus Rudolf pedig azt jelentette ki, hogy ők a román állam konszolidációját, megerősödését óhajtják, és csak annyit kérnek, amit az 1905-ös szebeni román országos kongresszus kért a magyar államtól. A kísérlet sikertelen volt, a szászokkal szemben tett formális és informális vállalásokat sem tartotta be a román állam.

Harmadsorban kevés szó esik arról, hogy ez az alkotmány az adott korban egyáltalán nem tükrözött román nemzeti egyetértést. A választásokon a Nemzeti Liberális Párt súlyos csalások és erőszak árán szerzett (alkotmányozó) többséget. Az ellenzék egyik vezére, Iuliu Maniu a keresztülerőszakolni kívánt alkotmányjog-javaslatot a nemzeti liberálisok „önzésének”, „politikai erkölcstelenségnek” nevezte, a parlament pedig szerinte „államcsíny” eredményeként állt fel. A román törvényhozásban szokatlan módon véres verekedésre is sor került az alkotmány vitája során, harminckét sérülttel. Tüntetések zajlottak Bukarestben, amelyet karhatalom vert szét. És a tiltakozás sajátos formájával is találkozhatunk. Az egyik ellenzéki képviselő az ellen emelt szót, hogy a katonaság parlamenti jelenléte („*Most is szuronyok között beszéllek!*”) akadályozza az alkotmányozást. Ezt követően Maniu emelkedett fel beszélni. A többség pokoli lármával próbálta megakadályozni, hogy egyáltalán megszólalhasson. Maniu viszont nem kezdett el beszélni, hanem kivonult a teremből. Őt követve gyakorlatilag a teljes ellenzék kivonult, a nemzeti liberálisok nem is értették, mi történik. És ekkor kis pukkanások hallatszottak, és pillanatok alatt az ülésterem borzalmas búzzal telt meg. Kén-hidrogénes bűzbombák robbantak fel, mintegy harminc. A bent maradt nemzeti liberális képviselők fékevesztettül menekültek, és csak másfél óra alapos szellőztetés után lehetett az alkotmányozást folytatni.

Negyedsorban erre az alkotmányra vezethető vissza az, hogy az ortodox és a görögkatolikus egyházakat „román egyháznak” nyilvánította, sőt nyíltan kimondta, hogy az ortodox egyház a román államban uralkodó egyház, és a „második” helyen lévő görögkatolikus egyháznak is elsőbbsége van a többi felekezet előtt. Ilyen körülmények között a lelkiismeret szabadságának a rögzítése és a vallásfelekezetek egyenlő szabadságának a kimondása már nem tűnik túl relevánsnak. A jelenleg hatályos román alkotmány ilyen rendelkezéseket ugyan nem tartalmaz, viszont állampolitika szintjén az 1923-as előírások ma is érvényesülnek.

Ötödsorban ez az alkotmány söpörte félre közjogi szempontból végleg a gyulafehérvári határozatokat, amelyeket 1918. december 1-jén a Gyulafehérvárra összesereglett románok fogadtak el, viszont amelyek a kisebbségi jogokat korrekt módon rendezték (volna). Gyulafehérváron teljes nemzeti szabadságot, kisebbségi nyelvű oktatást, közigazgatást és bírászkodást ígértek. Ebből a román uralkodó csak az egyesülést kimondó pontot hirdette ki. A szászok 1923-ban többek között azért nem szavazták meg az alkotmányt, mert a gyulafehérvári határozatokat nem tartalmazta, amelyek értelmezésükben az erdélyi nemzetiségek között paktumjelleggel bírtak. A gyulafehérvári határozatok jogi minősítését mindmáig vitatják, vannak, akik csak kötőerő nélküli politikai nyilatkozatnak minősítik azokat. Szerintem ez a minősítés helytelen, a szász parlamenti képviselő joggal használta a „paktum” kifejezést, ugyanis azokhoz a szászok 1919 januárjában Medgyesen csatlakoztak. De a gyulafehérvári határozatok tulajdonképpen az emberi jogi nyilatkozatok kategóriájába tartozó, valós kötőerővel rendelkező jogforrások, amelynek rendelkezéseit 1923-ban az alkotmányba kellett volna foglalni. Ez a mulasztás, a gyulafehérvári határozatok elszabotálása a nemzeti liberális erőpolitizálásnak nagy politikai tévedése volt 1923-ban. Teljesen más alapokon épülhetett volna fel a román állam. Egyébként – az előző pontra visszautalva – a gyulafehérvári határozatok minden egyháznak egyenlő jogokat és teljes autonóm vallásszabadságot ígértek. De integrációs alap lehetett volna a már említett 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés is.

Az 1923-as Alkotmányt a román parlamentben működő magyar képviselők sem szavazták meg. Sikertelenül kérték, hogy legalább a korábbi magyar szabályozás által biztosított kisebbségi jogi szintet ismerje el a román állam.

Száz év után sajnos arra a következtetésre kell jutnunk, hogy – ha a hatályos alkotmányt nem számítjuk, akkor – tényleg ez volt Románia legjobb alaptörvénye. Mintájánál, az 1866-osnál minimális reformintézkedései révén kétségtelenül jobb. Az összes többi, ma már nem hatályos román alkotmány pedig diktatúrák eredménye: az 1938-as a királyi diktatúráé, az 1948-as, 1952-es és 1965-ös Alkotmányok pedig a szovjet típusú diktatúráé. És az, hogy egy alkotmányt a fenti öt kifogás után is helyes és lehetséges a „legjobbnek” minősíteni, a térség komplex és leggyakrabban szomorú történetének a bizonyítéka. Az 1923-as Alkotmány elfogadásának a célja nem az volt, hogy Nagy-Románia valóban modern, fejlődőképes és a kisebbségek jogait legalább a kor szintjén biztosító állam legyen, hanem csak annyi, hogy az újonnan hozzácsatolt területeket az új alkotmány ürügyén formálisan is bevonják az 1866. évi régi, minimálisan módosított alkotmány hatálya alá. Hogy is mondta Caragiale, a nagy román drámaíró egyik szereplője, Tache Farfuridi ügyvéd az 1884-es *Az elveszett levél* című

darabban? *„Engedtessék meg: módosítsunk! De akkor ne változzon semmi! Vagy ne módosítsunk! De akkor változzon meg ez-az... egyes pontok... minden, ami lényeges...”* A százéves 1923. évi Alkotmány az első kategóriába tartozik. Történtek módosítások az 1866-os alkotmányhoz képest, de a valódi változás elmaradt: az 1923. évi román Alkotmány az elvesztett lehetőségek alkotmánya volt.